

Liberál konfrontovaný s fašismem¹ řeší především záhadu: Jak to může fungovat? Na jaké struny lidskosti může hrát tak odpuzující ideologie, která spáchala tak otřesný soubor zločinů? Jak cizí nám ti lidé jsou – jsou to vůbec lidé?

Nezapomenu nikdy na debatu, která běžela zhruba před patnácti lety nad filmem *Der Untergang*, v češtině vysílaný pod názvem *Pád Třetí říše*. Někteří kritici si stěžovali, že film líčí Hitlera příliš – jako člověka, že jej zachycuje v okamžiku pádu a jeden by s ním snad i soucítil. Upřímně, najít v té třesoucí se trosce křičící „Das war ein befehl!“ nějakou lidskost je dost obtížné, Hitler tu byl ve skutečnosti vyličen jako hodně pokročilé monstrum. Ale především – jak jinak líčit Hitlera než jako člověka? Byl snad UFO? Jiná forma života?

Monstrifikace Hitlera hraje dvojí roli. Především jej vytěsňuje, staví jej do bezpečné vzdálenosti, brání nám s plnou vahou a plným vědomím důsledků si uvědomit, že nacistické zločiny páchali lidé, v zásadě lidé jako my, a že tedy vůči nim nejsme imunní. Že i nám se za určitých okolností může stát, že budeme z pohledu *těch druhých* monstry.

Ona druhá role je zdánlivě protikladná: obraz Hitlera jako monstra jej sice odlidštuje, ale zároveň zdomácňuje. Stává se artefaktem, neustále přítomným, součástí vtípů a důležitou, jakkoli negovanou součástí našeho světa, naší kultury, internetových

¹ Začněme jednou věcí: ač různé přemoudřelé mozky nadskakují při ztotožňování fašismu a nacismu, argumentují mnohými rozdíly a z hlediska historického detailu mají snad i pravdu, odkažme se tu na autoritu Roberta Paxtona a jeho *Anatomie fašismu* (Praha: NLN, 2007), který jako řada dalších autorů tvrdí, že v klíčových strukturních rysech si byly nacismus s fašismem podobné a pro analýzu si zaslouží jedno společné slovo.

memů. Bude za sto let někým, jako je dnes Napoleon? Těžko říct. Zlo je sexy a monstrózní zlo může být monstrózně sexy.

Ještě než to byl fašismus

Nicméně, zdrojem přesvědčivosti fašismu nemohla být jedna osobnost, i kdyby byla démonická (a vlastně není jasné, jestli Hitler nebyl mnohem spíš géniem lehké podprůměrnosti). Ta přitažlivost musela pramenit z něčeho jiného.

V čem, to naznačuje nadšený výraz Hitlera v dávné fotografii, na níž se dozvídá o první světové válce. Napovídají to kořeny mnohých nacistů ve frontovém zážitku této války, která posunula hranice představitelného. Napovídá to historka, která je dostatečně *crazy* na to, aby se často opakovala, mnohdy s odlišným ideologickým vyzněním. Po první světové válce obsadila skupina italských válečných vysloužilců, frustrovaných neúspěchem Itálie v územních požadavcích, chorvatské přístavní město Rijeku a založili zde „svobodné město Fiume“. V čele stanul básník Gabriele D'Annunzio, který proslul bojovnými dramaty i jako letec za války. D'Annunzio pojal Fiume jako patetický experiment a velkou exhibici: během patnácti měsíců své vlády často pronášel dlouhé projevy. Excentrického umělce a jeho stoupence vyhnala z měst italská armáda poté, co akceptovala podmínky Spojenců, které Rijeku nezahrnovaly. D'Annunzio stihl ještě předtím podepsat jeden z prvních fašistických programových manifestů a ovlivnit Mussoliniho.²

Toho ale již před válkou ovlivnil jiný myslitel, autor originálních vhledů a také jedněch z nejbizarnějších názorových kotrmelců v dějinách politických idejí moderní doby. Georges Sorel byl inženýrem, který odešel v pětáctyřiceti do předčasné penze a navzdory svým konzervativním hodnotám se brzy přidal ke krajní levici, nejdříve k marxistickým socialistům a pak k revolučním syndikalistům kolem odborů CGT (Confédération Générale du Travail – česky Všeobecná konfederace práce). Ve své nejznámější knize *Úvahy o násilí* (1908) rozlišuje ideologie na utopie a mýty. Utopie je detailní plán budoucnosti, který vede k ústřední roli intelektuálů, nekonečným debatám a nakonec kompromisům. Mýtus oproti tomu představuje neurčitý obraz, který inspiruje k boji a motivuje k heroismu a sebepřekonání.³ Právě mýtus vytváří nové společnosti, společnosti bojové solidarity.

Chvíli se zdálo, že Sorel našel tento heroismus v bojových syndikalistech kolem CGT, anarchistech a radikální levici. Tak jako prvotní křesťany inspiroval mýtus apokalypsy, byla podle něj moderním mýtem generální stávková, strhující epos o boji dělnické třídy proti buržoazii a o schopnosti pracujících zcela zastavit chod společnosti.

Jenže krátce po roce vydání *Úvahy o násilí* (a v době vlny policejních represí proti syndikalistům z CGT) najednou Sorel pochopil, že mu radikální odboráři nemají co nabídnout – a také, že jejich vize osvobození je vzdálena jeho poněkud konzervativním názorům na morálku. Sblížil se s monarchisty a nacionalisty, tedy dobovou krajní pravíci. Jeho přátelé založili poněkud bizarní uskupení Cercle Proudhon, nazvané podle významného teoretika anarchismu, který měl ovšem na rozdíl od jiných anarchistů výrazně konzervativní a také sexistické názory. V jejich znaku byl přítomný srp, kladivo – i monarchistický meč. Na Sorela tehdy zaútočil jeden významný italský socialistický vůdce: prý tento „knihomol na penzi“ definitivně zradil hnutí pracujících tím, že zamířil k reakci. Až o pár let později si tento socialistický vůdce přečetl ve vězení *Úvahy o násilí* a udělal na něj hluboký dojem. Jmenoval se Benito Mussolini.

2 Viz např. Hakim Bey, *Dočasná autonomní zóna*, Praha: Tranzit, 2004; Pankaj Mishra, *Age of Anger: A History of the Present*, New York: Farrar, Straus, and Giroux, 2017.

3 Georges Sorel, *Reflections on Violence*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Podle izraelského historika Zeeva Sternhella byla v tomto prostředí posledních předválečných let ve Francii v podstatě hotová fašistická ideologie a stačilo ji jen aplikovat.⁴ Jiní namítají, že názorový zmatek Sorela a jeho prostředí zahrnoval mnoho různých myšlenek, vedle takových, které mají blízko k fašismu, i mnohé emancipační ideje, které byly s fašismem spojitelné jen obtížně, nebo mu byly zcela protikladné. A dodávají, že mluvit o ideologii bez reálného hnutí nemá valný smysl, zejména u fašismu ne. Historik Robert Paxton přímo napsal, že „fašismus je spíše záležitostí střev než jiných tělesných orgánů“.⁵ Asi je třeba se vyhnout oběma krajnostem: fašismu nestačí pouhé myšlenky, je pro něj důležité být zakoušen tělesně. To ale platí i pro jiné ideologie, všechny potřebují myšlenky i tělesnost.

4 Zeev Sternhell – Mario Sznajder – Maia Asheri, *The Birth of Fascist Ideology. From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton: Princeton University Press, 1994.

5 Paxton (pozn. 1).

6 Jack J. Roth, *The Cult of Violence: Sorel and the Sorelians*, Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1980.

Sám Sorel prošel ještě jedním názorovým vývojem: zatímco většina budoucích fašistů nadšeně přivítala výbuch první světové války a Mussolini rovnou vynaložil značné úsilí, aby do ní svou původně neutrální zemi zavlekl, Sorel byl zděšen. Otrásla jím posílená moc státu, válečná propaganda a lhaní, úpadek mravů v zázemí. Takto si onen výtrysk osvobozujícího násilí, o němž ještě před pár lety snil a rozumoval, opravdu nepředstavoval. Stačil udělat ještě jeden názorový skok, podpořit ruskou revoluci a Lenina a roku 1922 zemřel. Vypráví se, že ve třicátých letech se Mussoliniho Itálie a Stalinův Sovětský svaz předháněly v nabídkách ozdobit jeho skromný hrob honosným památníkem, ale Sorelova rodina vše odmítla. Jeho dávné přátele a spolubojovníky bylo možné potkávat na krajní levici i na krajní pravici. I ti druzí z nich ale měli různé osudy: zatímco Hubert Lagardelle se stal ministrem práce v kolaborantské vichistické vládě a byl za to po válce odsouzen, Georges Valois, jeden ze zakladatelů Cercle Proudhon, se zapojil do protinacistického odboje a zemřel v koncentračním táboře v Bergen-Belsenu.⁶

Další historie fašismu a nacismu je obecně známá. Sorel byl spíše okrajovou postavou, pokud vůbec někým, tak spíš sporným předchůdcem. Ale možná jeho představy o boji a mýtu osvětlují přesně ty zdroje fašismu, které nechceme vidět, protože nasvěčují jeho přitažlivost.

Proč začali čeští skins hajlovat?

Můžeme se ptát, zda se právě tyto zdroje přitažlivosti přenesly i do dneška. Což souvisí i s dalšími otázkami: Jak moc souvisí dnešní neofašistické hnutí s příklady z minulosti, jichž se dovolává? Opakuje se dnes historie, nebo jsou současní neonacisté a neofašisté jakýmsi historickými šermíři, napodobujícími ve zcela jiném historickém kontextu gesta, která již pozbyla svůj smysl? Máme vnímat krajně pravicové násilí a ideologii jako pokračování, nápodobu, či jako nechtěnou parodii?

Filip Vávra je pozoruhodnou postavou české krajní pravice. Je s ní spojen už od útlého mládí, na konci devadesátých let byl pokládán za vůdce neonacistů a nijak se tomu nebránil. Stál v čele některých průvodů i bitek, ale také čelil vážným obviněním ze spolupráce s policií stejně jako velkému policejnímu tlaku. Dostal do Čech představitele Ku-klux-klanu Davida Dukea, ale část svých názorů se rozhodl důrazně korigovat. Od svých západních vzorů už převzal, že je vhodné trochu změnit slovník, a dost možná i přístup: už nemluví o rasismu ve smyslu nadřazenosti jedné rasy nad druhou, ale o „rasovém separatismu“. Vystudoval anglo-americká studia a bezmála třicet let po nástupu rasistických skinheads se rozhodl vrátit k jejich příběhu v knize *Těžký boty to vyřešej hned*, kterou vydal vlastním nákladem roku 2017. Popisuje v ní dobu, kterou

vnímal užaslyma očima dospívajícího kluka (v roce 1991 mu bylo třináct), a doplňuje ji vzpomínkami tehdejších mladých pouličních válečníků.

7 Filip Vávra, *Těžký boty to vyřešej hned. Skinheads v Praze na konci 80. a začátku 90. let*, Praha: Fiva, 2017, s. 67–68.

Filip Vávra byl při psaní knihy ve dvojitých ohních: halasně deklaruje snahu o pravdu a nevyhýbání se sporným věcem, a zároveň se rozhodl udělat si to vzpomínání pro předčasné pamětníky hezké. Obojí se mu do jisté míry podařilo, rvačky a rasistické útoky získají najednou s časovou vzdáleností romantickou příchutí. Někde to ale drhne. Filip Vávra, který dnes chce pózovat v roli „slušného vlastence“ a v písni *Barikády Prahy* dokonce opěvuje Pražské povstání z května 1945, musí vysvětlit, jak to, že se v hnutí „vlastenců“ tak masově rozšířilo hajlování. Dává řadu vysvětlení: vliv ze Západu, kde čeští skins hledali vlastní obsah své subkultury, snaha o provokaci a drsnost... ale pak tu byl ještě jeden důvod. Jmenoval se Ben.

Jak vyprávějí veteráni neonacismu, s nimiž Vávra udělal rozhovor: „Ben měl talent lidi nadchnout. Vždycky byl nekonfliktní, pořád se usmíval, pořád v dobrý náladě, vždycky s ním byla legrace. A vždycky, když se měla podniknout nějaká raubířina, tak všichni čekali, co vymyslí Ben... Ben má jednu vlastnost: každěj ho má rád. Každěj se vytahuje tím, že ho zná. On ty lidi stmeluje, a když se to tak řekne, čím víc hajluje Ben, tím víc hajlují ostatní...“

Jediný, kdo hajlování v samotné skinheadské subkultuře vzdoroval, byl podle Vávrova svědectví Dan Landa. Ač zpěvák populární kapely, neměl mezi skinheady příliš velkou autoritu, také pro nepříliš statečné vystupování před televizními kamerami. Na Bena zkrátka neměl. Marně mu proti nacismu argumentoval i příkladem z jeho vlastní rodiny: „Ty vole Bene, jak tohle můžeš? Vždyť tvůj děda, generál, umřel v koncentračním táboře!“ „Zlatíčko“ Ben odpověděl vážně a pohotově: „Ale to byl nepřítel říše.“

Nejde pochopitelně o jednoho člověka: „Ben“ byl jistě důležitý, ve vzpomínkách se stal ale především synekdochou pro to, co účastníci od skinheadské subkultury očekávali a co jim dávala. Zcela konkrétní blízkost, bojovná sounáležitost rváčů a potřeba společného mýtu, který je vyděluje vůči zbytku světa a zároveň u tohoto zbytku světa vyvolává silné emoce – všechny tyto potřeby převážily nad nedávnou historickou zkušeností, dokonce i nad rodinnou pamětí. Ve vzduchu byla „touha po boji a touha těch kluků řešit všechno, co je páliło, teď a hned. Získanou svobodu si vyložili po svém a chtěli se ukázat světu. S vyholenou hlavou a pravačkou ve vzduchu.“⁷ Stovky raněných a desítky mrtvých většinou z řad Romů se staly obětmi tohoto pojetí svobody.

Boj jako sdílení?

Ve své eseji *Války dvacátého století a dvacáté století jako válka* popisuje filozof Jan Patočka frontový zážitek první světové války jako klíčový pro celé následující století. Mohli bychom jeho slovům přitakat s tím, že právě frontové zážitky různých těžce traumatizovaných vojenských kamarádských svazů byly základem různých fašistických uskupení. Patočka ovšem mířil k hlubší problematice. V některých svědectvích bývalých vojáků si všiml paradoxního jevu: válka propojuje, vřazuje do jakési podivné jednoty obě strany konfliktu. Vojáci opačných stran se navzájem ostřelují, zabíjejí a nenávidí, na určité úrovni ale válku prožívají a vytvářejí spolu – a jsou jí společně otřeseni. V jistém velmi paradoxním smyslu spolu-pracují na společném

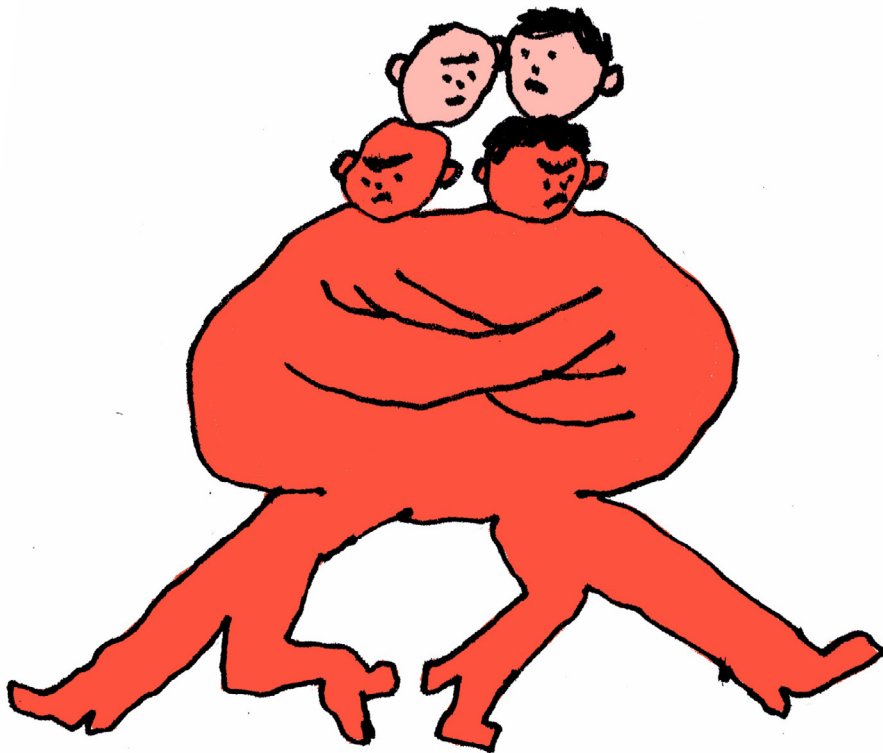
díle. V Patočkově jazyce můžeme říct, že společně zažili zkušenost otřásající noci, která je vytrhla ze všech nároků dne – všednosti, spotřeby a obstarávání věcí.⁸

8 Jan Patočka, Kacířské eseje o filosofii dějin, in: *Péče o duši III*, Praha: Oikymen, 2002, s. 117–131.

Těžko říct. Určité tajemné propojení mezi nepřáteli ale patrně existuje. Účastnil jsem se jako náctiletý antifašistických aktivit na přelomu devadesátých a nultých let, v době, kdy vrcholila Vávrova vůdcovská hvězda. Sám si prakticky žádné „bojové zásluhy“ připsat nemohu, účastnil jsem se převážně jen psaním článků, organizováním demonstrací a vylepováním plakátů. Étos boje mě ale také chytil a cítil jsem ho. Pamatuji se živě na fascinaci nepřítelem, živenou jistě i obtížností přístupů k informacím. Internety přece jen teprve začínaly a byly domovem velmi primitivních a obsahově vesměs chudých stránek a jednoduchých diskusních fór, hlavním zdrojem informací byly videokazety s nahrávkami demonstrací a těžko sehnatelné ziny. Jistě, neonácky jsme především nesnášeli, bojovali proti nim, pohrdali jsme jimi a snažili se jim stát v cestě. Jejich ideologie nám přišla odporná, děsivá a občas taky směšná. Nešlo mluvit o vzájemném respektu nebo gentlemanském soupeření – proti lidem hlásícím se k Třetí říši a věnujícím neúměrné množství času vlastní muskulatuře se neuznávala pravidla. Útočilo se ze zálohy a v přesile, zveřejňovaly se adresy a intimní informace. Zneuznání bylo naprosté a dodnes myslím, že zcela poprávu. Ale s bojem přišel i zájem o nepřítele. Nestřetávali jsme se jen v ulicích, ale mnozí „naši“ se s „nimi“ střetávali také na různých diskusních fórech. Z hádek, pokřikování přes bitevní linii a snahy vyprovokovat druhou stranu k tomu, aby řekla víc, než chtěla, tam časem vznikla jakási fragmentární komunikace. Říznutá posměšky a neustálou ostrážitostí, živená étosem vzájemného sledování, ale přece jen existující.

Popuzovalo nás souřadné spojení mnohých novinářů a politiků „skini a anarchisté“, jako kdyby náš antifašismus byl naroveň jejich fašismu, jako kdybychom patřili k sobě a náš odpor k jejich násilí z nás dělal v maloměšťáckých očích našich devadesátkových Peroutků dvojence českých fašistů. Popuzuje mě to dodnes. Trvám na tom, že jejich fašismus a náš anarchismus, jejich rasismus, řád a hierarchie, a náš antirasismus, rovnost, rozvolněnost a podvracení různých tradičních hodnot byly v naprostém protikladu. Ale na určité (chci nám lichotit a napsat: hlubší) úrovni jsme nemohli popřít, že vzájemným konfliktem a soupeřením vznikala mezi nepřáteli jistá vazba, vzájemným potýkáním jako kdybychom spoluvytvářeli jeden terén a společný prostor. Jako kdybychom, s patočkovskou nadsázkou řečeno, byli i v onom nesmiřitelném zápasu (ba právě pro něj) účastníky na společném díle. Jako kdybychom spoluvytvářeli jakési podivné společenství, společenství boje. A jako kdyby Sorel, kterého jsme tehdy neznali víc než jako kuriózní poznámku pod čarou, vytvářel pro tuto situaci ironické předznamenání.

Po skoro dvou dekadách se z tehdejšího vůdce nácků Filipa Vávry stal rozumující youtuber. Tak jako měl v devadesátých letech pocit, že náckovské protiromské násilí vyjadřuje názory a tužby „mlčící většiny“, i dnes cítí šanci svézt se na normalizaci protimigrantských nebo prostě rasistických postojů. Nedávno přispěchal se svou troškou do mlýna do debaty o americké Antifě videem věnovaným té české. Bombastický název *Antifa. 24 let teroru a násilí bez zájmu státu a médií* skrývá video, v němž vypravěč neodolá pokušení čechat si svá pamětnicko-bojovnícká peříčka, a tak by šel název shrnout spíš slovy „Tak dlouho jsme anarchisty a punkery mlátili, až jsme se pak hrozně divili, že začali rány vracet“. Zajímavější než klopotná chronologie je ale vyprávění, jak se někdy v půli nultých let setkal v autobuse z Prahy do Brna s militantním antifašistou. „My jsme se samozřejmě nenáviděli, šli jsme po sobě celý ty roky, ale... vlastně jsme se znali.“ V autobuse nebyl prostor pro konflikt, a tak nepřátelé uzavřeli dočasný smír, který vyústil v to, že se dva nepřátelští spolucestující celou

cestu vzájemně popichovali – a fascinovaně vzájemně oťukávali a vyptávali na některé sporné situace. Měli tolik společných témat! Ještě po patnácti letech je z vyprávění cítit fascinace a síla paradoxního momentu, oné přestávky v zápolení.

Lepší než realita?

Ta situace byla jistě zcela výjimečná, a neměnila nic na ostrém nepřátelství. To se přitom už stále víc odehrávalo v jiném než fyzickém prostoru, ve virtuální realitě náhle mnohem plnější informacemi. Posílení role internetu vedlo pro začátek k posílení informační převahy antifašistů. Nedbalost mnoha neonacistů ve věci internetové bezpečnosti umožňovala antifašistům zveřejňovat řadu deptajících detailů z jejich života a výrazně pomoci k rozleptání jejich hnutí. Krátkodobě slavili vítězství.

Dlouhodobě ale rozšíření internetu vytvořilo bezprecedentní příležitosti pro krajně pravicovou politiku. Odcizená a rozptýlená komunikace se zdála být protikladem centralizované, vůdcovské a hierarchické fašistické ideologie. Ano, tak naivní mnozí z nás byli! Ve skutečnosti právě tato podoba komunikace vytvořila řadu nových příležitostí pro šíření stereotypů, nenávisti a konspiračních teorií. Klíčová otázka, na niž odpověď neznám, spočívá v tom, jaký typ společenství umožňuje internet utvářet. Internet umožňuje utvářet davy, sdílet vzrušení z virtuálně i skutečně prováděného lynče, krajní pravice zde prožívá „on-line politiku transgrese“, jak ji popisuje Angela Nagle.⁹ Pokud je podle Paxtona fašismus tělesnou ideologií, onou „záležitostí střev“, můžeme říct, že i ve zdánlivě odcizeném prostředí za počítačovými obrazovkami dokáže virtuální realita poskytnout vášně a zážitky, které střeva řádně rozhýbají. Internet dává příležitost k propojování za účelem nových podob boje. Klíčová otázka ovšem zní: Vzniknou tu i nové podoby bojové solidarity a bojovnického síťování? Nevíme, ale úspěšný útok na Kapitol ze strany veteránů, šamanů a fanoušků „camp

Auschwitz“ ukazuje, že bojovné mýty mají před sebou otevřenou, a možná i děsivou budoucnost.

Ondřej Slačálek je politolog a novinář, vyučuje na Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, spolupracuje zejména s kulturním obtýdeníkem *A2*, webem *A2larm* a přílohou *Salon* deníku *Právo*. V minulosti působil jako redaktor časopisů *A-kontra* a *Nový Prostor*. Věnuje se nacionalismu, kulturním válkám a sociálním hnutím. Spolu s Agnes Gagyi je editorem knihy *The Political Economy of Eastern Europe 30 years into the 'Transition'. New Left Perspectives from the Region* (2022).

Ilustrace: Dorota Brázdovičová